

Prof. Dr. Rıdvan CANIM

Trakya Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Edirne/TÜRKİYE
ridvancaim@trakya.edu.tr

ORCID

**DÜNÜN ACILAR ŞEHİRİ,
BUGÜNÜN SERVİLER, GÜLLER
VE IHLAMURLAR KENTİ: ESKİ
ZAĞRA**

YESTERDAY'S CITY OF PAIN,
TODAY'S CITY CYPRESS TREES,
ROSES AND LAKES: OLD ZAGRA

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 01.03.2021
Kabul Tarihi: 11.04.2021
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2021

Article Information: Research Article
Received Date: 01.03.2021
Accepted Date: 11.04.2021
Date Published: 30.04.2021

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Canım, Rıdvan, "Dünün Acılar Şehri, Bugünün Serviler, Güller ve Ihlamurlar Kenti: Eski Zağra", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 7, Sayı 14, Bahar 2021, s. 1-15.

Canım, Rıdvan, "Yesterday's City of Pain, Today's City of Cypress Trees, Roses and Lakes: Old Zagra", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 7, Volume 14, Spring 2021, p. 1-15.

10.28981/hikmet.888809

Prof. Dr. Rıdvan CANIM

**DÜNÜN ACILAR ŞEHİRİ, BUGÜNÜN SERVİLER, GÜLLER VE IHLAMURLAR
KENTİ: ESKİ ZAĞRA**

YESTERDAY'S CITY OF PAIN, TODAY'S CITY OF CYPRESS TREES, ROSES AND
LAKES: OLD ZAGRA

ÖZ

Asırlar boyunca birçok adla anılmakla birlikte Osmanlıların Zağra-i Eskihisar, Eskihisar-ı Zağra, Zağra Eskisi ve Zağra veya Zağra-i Atik gibi adlar verdikleri Eski Zağra, Bulgaristan'ın orta kesimlerinde yer alan eski ve önemli bir şehirdir. Yörede "Ihlamurlar ve Güller Şehri" olarak adlandırılan Eski Zağra'nın fethi Lala Şahin Paşa tarafından 14. yüzyılda gerçekleştirilir. Türkler fethettikleri bu şehri imar ederek onu "güller vadisi" adı verilen bu bölgede bir sanat şehri hâline getirirler. Burada tarih boyunca pek çok şair, yazar ve devlet adamı yetişir. 16. yüzyılın sonundan itibaren Eski Zağra'da Müslüman olmayan nüfusun artmasıyla şehrin demografik yapısı her geçen gün değişir ve bu değişim 19. yüzyılda Türk nüfusunun büyük oranda azalmasıyla daha çok hissedilir. Savaşlar sebebiyle bu toprakları terk etmeye zorlanan Türklerin Eski Zağra'ya hüznü vedası hafızlarda hâlâ diridir.

Eski Zağra, günümüzde sahip olduğu termal kaplıcaları ve şehirdeki 35 civarındaki turistik oteliyle sağlık turizmi açısından da hayli iddialı bir şehirdir. İnsana ferahlık veren iki yanı ağaçlı geniş bulvarları, modern alışveriş merkezleri, tarihin hafızası olan müzeleri ile Eski Zağra, Bulgaristan'ın öncelikle görülmesi gereken şehirlerinden birisidir. Yazımız, bugün itibarıyla 370 bini aşan il nüfusuyla önemli bir endüstri şehri haline gelen Eski Zağra'nın idâri açıdan Osmanlı öncesi ve sonrası yaşadığı önemli olayları, sahip olduğu ve kaybettiği güzellikleri, eskiden olduğu gibi bugün de faaliyetlerini sürdürmekte olan pamuklu dokuma sanayii, kimyasal madde üretimi, gübre imalâtı, tarım araçları ve makine parçaları sanayii gibi sektörlerin Bulgaristan ekonomisine sağladığı katkıları ele almayı amaçlamakta; ayrıca şehrin kültürel geçmişine ışık tutmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Stara Zagora, Eski Zağra, Vereya, Güller Şehri, Jeleznik, Raci Efendi, İrinapolis.

ABSTRACT

Old Zagra, which is also called by the Ottomans as Zağra-i Eskihisar, Eskihisar-ı Zağra, Zağra Eskisi and Zağra or Zağra-i Atik, is an old and important city located in the central part of Bulgaria. The conquest of the Old Zağra, which is called the "City of Linden and Roses" in the region, was carried out by Lala Şahin Pasha in the 14th century. The Turks reconstructed this city after capturing it and turn it into an art city in this region called the "valley of roses". Many poets, writers and statesmen have been raised here throughout history. Since the end of the 16th century, the demographic structure of the city has changed with the increase of non-Muslim population in Ancient Zagra and this change is felt more with the decrease of the Turkish population in the 19th century. The sad farewell of the Turks, who were forced to leave these lands due to wars, to the Ancient Zagra is still alive in the memories.

Old Zagra is a well known city with its health tourism, thermal springs and around 35 tourist hotels in the city. With its spacious boulevards with trees on both sides, modern shopping centers, and museums that are the memory of history, Old Zagra is one of the must-see cities in Bulgaria. Nowadays, Old Zagra is known as an important industrial city with a population of 370 thousand. Our article aims to cover the important events experienced in Old Zagra before and after the Ottoman Empire, the beauties it had and lost, the cotton weaving industry which continues to operate even today, chemical production, fertilizer manufacturing, agricultural tools and machine parts industry; It also aims to shed light on the cultural past of the city.

Keywords: Stara Zagora, Ancient Zağra, Vereya, City of Roses, Jeleznik, Raci Efendi, İrinapolis.

“Azîz-i vakt idik a’dâ zelil kıldı bizi

Esir-i bend-i belâ vü sefil kıldı bizi”

Bulgaristan’ın orta kesimlerinde yer alan Eski Zağra ya da bugünkü adıyla *Stara Zagora* (Стара Загора), Bulgarların *Sredna Gora* veya Osmanlıların *Akçadağ* adını verdiği dağlık kesimin eteklerinde kurulmuş eski ve önemli şehirlerden birisidir. Eski Zağra’nın kuruluşu milattan öncesine kadar uzanır. Dolayısıyla Eski Zağra, Balkanların kadim şehirlerinden biri olarak uzun asırlar boyunca birçok adlar almıştır. Örneğin Traklar tarafından verildiği söylenen *Beroe* ve muhtemelen bundan bozma *Boruy*, en fazla ilgi görmüş olanlarıdır. *Vereya*, *Jeleznik*, Bizans İmparatoriçesi adına verilen *İrinapolis*, Roma İmparatoru adına verilen *Avgusta Trayana* isimleri şehrin 1870’te İstanbul’da kabul edilen bugünkü adını alıncaya kadar kullandığı adlar olmuştur. Romalılar zamanında büyük gelişme gösteren Eski Zağra, İkinci Bulgar devleti zamanında bölgenin genel adı olan “*Zagora*”nın merkezi olur.

1. Eski Zağra’nın Bulgaristan Haritasındaki Konumu

Eski Zağra’nın Osmanlılar tarafından fethi, Edirne ve Filibe’nin art arda fetihlerinden sonra 1364 yılında yine Lala Şahin Paşa tarafından gerçekleştirilir. Bu tarihin 1371 olduğunu ileri süren tarihçiler de vardır. Önceleri şehir için; *Eskihisâr-ı Zağra*, *Zağra-i Eskihisar*, *Zağra Eskisi* ve *Zağra*; daha sonraları ise yaygın olarak *Zağra-i Atik* veya *Eski Zağra* adlarının kullanıldığını görüyoruz. Tuna Boyu Tarihi adlı eserinde Osman Nuri Peremeci, Eski Zağra’nın eski isimleri ile şehrin geçmişine dair şunları söyler: “Eski Zağra kasabası çok eskidir. Traklardan *Odrissi* kabilesinin burada *Beroe* adlı kasabaları vardı. Romalıların eline geçtiği zaman İmparator Trayan buraya kendi adını yani *Ogüst Trayan* kasabası adını vermişse de bu ad yaşamamış, halk arasında hep *Beroe* denmişti. *Beroe*, Slavlar ve Bulgarlar tarafından *Boruy*’a döndürülmüştü. Eski Zağra adını ona veren Türklerdir. Ve Türkler zamanında Eski Zağra pek güzel bir sanat şehri olmuştur ki Evliya Çelebi, Seyahatnâme’sinde bunu söylemektedir. Bu şehirde Bulgar hemen hemen hiç

yoktu. Buraya Bulgarların gelip yerleşmeleri ve çoğalmaları XIX. asırdadır. Zağra ovalarında çıkan bir cins buğday vardır ki ona da *Zağra* derler (Peremeci, 1942: 136).

Şehrin adının “Atık” veya “Eski” ile birlikte zikredilmesi, aynı bölgedeki Yenice-i Zağra, Zağra-i Cedîd veya Yeni Zağra’dan ayırt etmek için olmalıdır (Şahin, 1995: 394). Osmanlı idaresine girdikten sonra Rumeli eyaletinin kazaları içinde yer alan ve uzun süre Edirne eyaletine bağlı kaldıktan sonra Filibe Sancağı’na dahil edilen Eski Zağra, Osmanlıların ilk devirlerinde bir “uç kale şehri” durumundaydı. Ancak daha sonra Osmanlı sınırlarının genişlemesiyle Eski Zağra, bir “iç şehir” haline gelir. Uzun müddet önemli bir tarihî olaya sahne olmayan şehir, Şehzade Selim’in babası II. Bayezid ile giriştiği taht mücadelesi sırasında ön plâna çıkar. Bu sırada kendisine Semendire sancak beyliği verilen Şehzade Selim, sancağına gitmeyerek Eski Zağra’ya çekilir ve tahta geçmek için gerekli hazırlıkların bir kısmını burada yapar.

2. Bir Zamanlar Eski Zağra

Şehir Osmanlı hâkimiyeti döneminde âdeta yeniden kurulmuş ve kısa zamanda önemli gelişmeler göstermiştir. 1516 yılında şehrin on sekiz mahallesi ve 3000 civarında nüfusunun olduğu anlaşılıyor. Kaynakların Osmanlı asırlarında bu şehirde olduğunu bildirdikleri mahalle isimlerinden bazıları şunlardır: Mihaliç Mahallesi, Câmî-i Atık Mahallesi, Hasan Fakih Mahallesi, Baba Mahalle, Hamid Fakih Mahallesi, Arap Mahalle, İmaret Mahallesi, Derviş Efendi Mahallesi, Ali Bey Mahallesi, Hayrandere Mahallesi, İbni İvaz Mahallesi, Kavak Mahalle, Kaynarca Mahallesi, Hacı Mahmud Mahallesi, Keçiler Mahallesi, Hacı Turhan Mahallesi, Kalıncâmi Mahallesi, Kasımpaşa Mahallesi, Debbağhâne Mahallesi, Meşe Mahalle, İdris Subaşı Mahallesi, Hacı Yusuf Mahallesi, Türkmen Mahalle, Tekke Mahallesi, Alacamescid Mahallesi, Akarca Mahallesi vs. Şehirde

inşa edilen camiler, tekke ve zaviyeler, hanlar ve kervansaraylar, hamamlar, çeşmeler, sebiller, mektep ve medreseler, imaretler ise Osmanlı medeniyetinin Eski Zağra'ya kazandırdığı diğer tarihi ve sanatsal yapılar olarak dikkati çeker. Bütün bu saydıklarımızdan da çok iyi anlaşılacağı gibi, 1530'larda buradaki yerleşik halkın tamamını Türk ahâli teşkil ediyor ve şehirde hiçbir gayrimüslim bulunmuyordu. Bu durum esasen Eski Zağra'nın bir Osmanlı şehri olarak yeniden kurulduğunu gösterir. Gayrimüslim grupların buraya yerleşmesi ise şehrin fizikî bakımdan ve nüfus yönünden gelişiminin hızlandığı XVI. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşir (Şahin, 1995: 395). Eski Zağra XVII. yüzyılda da gelişmesini sürdürür. Bu yüzyılın başlarında gayr-i müslim nüfus arasında şehre yeni gelip yerleşen Ermeniler de vardır. Şurası gayet açıktır ki Eski Zağra halkı, Rumeli Yörükânı ve Evlâd-ı Fâtihân Ocakları içinde, ordunun sefer ihtiyaçlarını temin maksadıyla buraya iskan ettirilmiş bulunuyordu. Sivil hayatları da büyük ölçüde askerî düzene göre kurulmuş olan Türkler, ordu nakliyatı için mîrî deve, manda ve at besler, seferlere bunlarla katılırlardı. Bunun için de şehirde "Mîrî Deve Ahırları" bulunurdu. Ordu beygirleri burada beslenir, sefer sırasında orduya teslim edilirdi. (Ayhan, 2013:177)

Evliya Çelebi, buranın eski adının *Uğandıra* olduğunu söyledikten sonra gördüğü Eski Zağra için şunları nakleder: "Rumca 'kızıl yumurta' demektir. Bu şehirdeki büyük kilisede 'kızıl yumurta günü' etraf köy ve nahiyelerde bulunan bütün Hristiyanların toplanması, bu adı almasına sebep olmuştur. Nice padişah eline geçip mamur olmakta iken 766 tarihinde Yıldırım Bayezid Han zamanında Koca Lala Şahin Paşa eliyle fethedilip kalesi harap edilmiştir. Hâlâ kalıntıları şehrin çeşitli yerlerinde görülür. Burası Abaza Mustafa Ağa adında bir Gazi'nin serbest zeametidir. Üç yüz pâyesiyle şerif kazadır. Yedi tane nahiyesindeki yüz yirmi dört köyden senelik yedi kese kadı hakkı hâsıl olur. Zeamet sahibine dahi öşür, cürüm, cinayet ve bedavadan yedi kese hâsıl olur. Arkası kuzey tarafında dağlara yastır. Yukarısı bağlıktır. Edirne şehrine kadar ılgar ile gidilir ki arası mamur köy ve beldelerle süslü sahradır. Zağra bu sahranın kuzeyindedir. Şehir evlerinin pencereleri kıbleye bakar. Altı üstü yüksek saraylardır" (Çelebi, 1976: 979-980). Yine Evliya Çelebi, Eski Zağra'yı 3 bin ev, 17 cami, 5 imaret ve büyük bir bedesteni olan güzel bir şehir olarak tanımlarken de şunları ekler: "Camileri 17 mihraptır. Çarşı içindeki büyük câmi Hamza Bey Câmii olarak bilinir. Peremeci, eserinde Hamza Bey Camii'nin, Edirne'deki Eski Câmii yapan Mimar Alaaddin'in eseri olabileceğini, zira ikisinin de aynı zamanlarda yapıldığını ve birbirlerine çok benzediklerini söyler (Peremeci:1942, s.136)

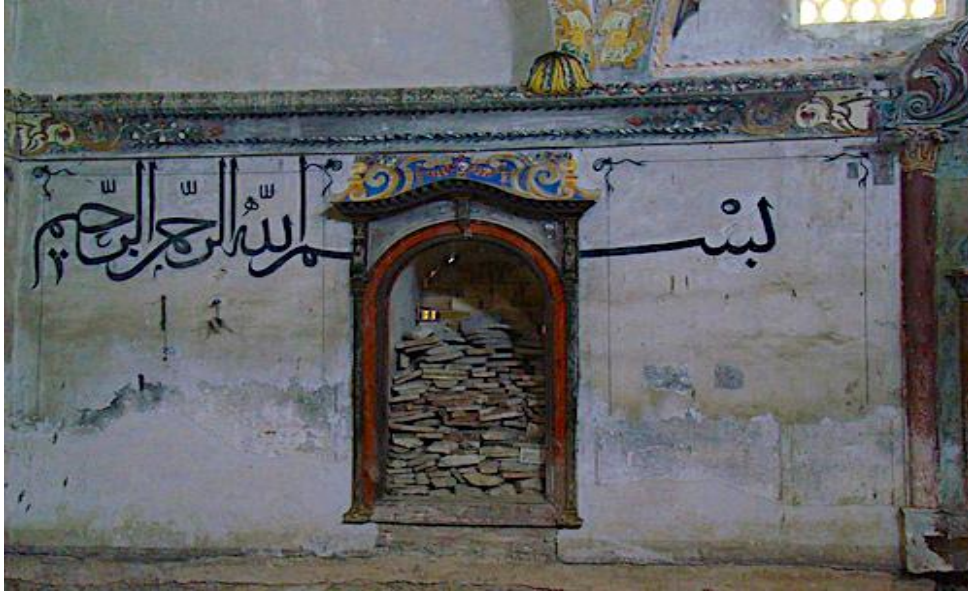

3. Hamza Bey Camii

Büyük kubbeli, mevzun minareli bir cami olup gece ve gündüz kalabalık cemaati bulunur. Şehirde bundan büyük câmi olmayıp kubbeleri mavi kurşunla örtülüdür. Yine çarşı içinde Yeni Câmi, aydınlık ve ferahdır ama kimin yaptırdığını bilmiyorum. Noktacı Câmi, Nal Bey Camii, Ali Paşa Camii, Tekke Câmi. Bu beş câmi birer minareli kârgir bina ve kubbelerle süslü mabetlerdir. Her câmiinde birer dersiâm olup Ali Paşa Medresesi adıyla bir de medresesi vardır. 42 adet mektebi olup hepsinin iyisi sağlam vakıfları olan Hamza Bey Mektebi'dir. Beş tane gönül alıcı hamamı vardır. Çarşı içinde Çifte Hamam, Alaca Hamam, Küçük Hamam, Paşa Hamamı ve Yeni Hamam. (..) Kârgir bina sağlam bedestanı ankâ bezirgânlarla dolu güzel bir pazardır. Bilgini, şairi ve iyi huylu kişileri çok, şeyhleri, imamaları ve derviş-meşrep adamları hesapsızdır. Hepsi elvan çuka, akmişe, elvan sof, zâgî ve melâî giyerler. Havası ve suyu çok güzeldir. Beyaz ekmeği, ayvası, sarı balı, nohutlu çöreği, tavuk böreği, bey armudu, hüsnüyusuf armudu, şırası, elvan kirazı meşhurdur. Şehir beşinci iklimin ortasında olup suyu ve havası ılımlıdır. Halkının evlerinin her birinde bol bol akan çeşmeleri vardır. Hepsi zevk düşkünü, fakir sever, garip dostu adamlardır. Bu şehirde üç gün kalarak canları ile can sohbeti ettik. Küçük Hamam önünde Tohum Baba, bağlar içinde Devran Baba, Doğan Dede, Karacaahmed Dede, Debbâghâne Mahallesi'ndedir. Şehrin yarım saat yakınında Ahi Evren Köyü'nde Abdülmümin Baba, Eski Zağra'nın ziyaret yerleridir (Çelebi, 1976: 980-981).

Eski Zağra'da inşa edilmiş Osmanlı mimari eserleri kuşkusuz bunlardan ibaret olmayıp, bir kısmı da Çelebi'nin şehre gelişinden sonra yapılmış olabilir. Evliya Çelebi'nin kaydettiği eserler dışında kalan bazı yapıları da bize Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi bildirir. Buna göre Eski Zağra'daki Osmanlı eserlerinden bazıları şunlardır: Ali Efendi Câmi, zaman zaman halk arasında, Eski Câmi, Câmi-i Atık

veya Ulu Câmî olarak bilinen Hamza Bey Câmîi, Gümlüoğlu Câmîi, Cedid Ahmed Bey Câmîi, Hacı İbrahim Câmîi, Hacı Yunus Câmîi, Rıdvan Çavuş Câmîi, Saruca Paşa Câmîi, Şeyh Kurd Câmîi, Terzi Yusuf Câmîi ve bazı mescitlerle; Elvanzâde Medresesi, Hayran Dede Medresesi, Medrese-i Cedid, Şeyh Sinan Medresesi; Altın Hatun Zâviyesi, Doğan Salı Tekkesi, Gümlüoğlu Tekkesi, Karaahmed Zaviyesi, Şeyh Sinan Efendi Zaviyesi, Şeyh Yusuf Zâviyesi (Ayverdi, 1982, s.134-135).

4. Hamza Bey Camii İçeriden Bir Görünüm

E. Hakkı Ayverdi, '93 Harbi'nde Zağra ve civarında 14 minareyi yıkan Bulgarların en büyük hınçlarının özellikle minareye karşı olduğunun böylece bir kez daha görüldüğünü belirtir ve bununla ilgili bir hatırasını nakleder. "Filibe'de bir gecede 20 minare yıktıklarını, tabii bunu yaparken bir o kadar câmîi de tahrip ettiklerini "Giriş"de yazmıştık, burada hatırlatırız. Filibe'de bu işi yapmaktan çekinir görünmüşler, bu kadar ecnebi konsolos, mümessil, gazeteciye karşı ne cevap veririz deyince; şehri işgal etmiş olan Rus subayı gülmüş ve "Hiç burada yıldırımlı, yağmurlu, boralı fırtına olmaz mı? Siz kundakları hazırlayıp böyle bir gece kolların ve acele işinizi görün! Sonra yıldırım minareleri yıktı, dersiniz, olur biter, onlar da zaten inanacaklardır!" der. Bu hâdiseyi anlatan zat, Meriç boyundaki mahallesi hâlâ o isimle anılan Filibe hanedanından Hacı Hasan Beyzâde Abdülhalim Bey'dir. Kendisi Filibe hanedanından olmakla beraber, şehir henüz Bulgarlara devredilmeden (1885) Muhtar Rumeli-i Şarkî Osmanlı idaresi nezdinde Filibe şehri murahhası olmuştur. Fakat orada artık oturulamayacağı anlaşılınca İstanbul'a yerleşmiş, evvela Posta ve Telgraf Nezareti Memur'ın Umum Müdürü, sonra Posta Telgraf Nazırlığı vazifelerini ifa etmiştir. Kendisinin, babası Hacı Hasan Bey'in ve ailesinin kabirleri Karaca Ahmed'de, Câmîin mihrabının tam hizasında orta

yerdedir” (Ayverdi, 1982, s.134-135). Ayverdi, eserinde bir de *Varbica*’da Kırım hanlarına ait ahşap bir sarayın varlığından söz etmektedir.

XVIII. yüzyılda bir ara Sofya’ya bağlanan ve gelişmesini sürdüren şehir, XIX. yüzyılda önemli bazı hadiselerle sahne olmaya başlar. Bu yüzyılda XVI. yüzyıldaki nüfus yapısı tamamıyla değişmiş ve gayrimüslim nüfus artmıştır. 1831 yılında şehrin toplam 18 bin kişilik nüfusunun ancak 5500 kadarını Türkler oluşturur. Sultan II. Mahmud, Rumeli’ye yapmış olduğu o meşhur seyahatte 1837 yılında Eski Zağra’ya da uğrar. 1853’te çıkan bir yangın şehre büyük zarar verir. Bu yangında 1270 dükkân ve atölye, on iki cendere, beş han, üç hamam, iki mescid ve bir kütüphane ile bedesten tamamen yanar. Nüfus sayısında da muhtemelen bu yüzden bir gerileme görülür (Şahin:395).

Türklerin, Bulgarların, Yahudi ve Çingenelerin yaşadığı Eski Zağra’da XIX. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Türk nüfusunda giderek hissedilir bir azalma görülür. 1855 yılında belki de çevrede ilk defa, Eski Zağralı kadınlar hükümet önüne gelerek çarşı-pazardaki zahire ve erzakın fiyat artışlarını protesto ederler. Buna şaşırın yetkililer durumu İstanbul’a iletirler ve kısa sürede bu hadiseyi araştırmak üzere şehre bir heyetin gönderilmesini sağlarlar. Eski Zağra’nın Filibe’ye bağlı olduğu dönemlerde bu azalma daha da artar. 1861 yılında Eski Zağra halkının da büyük yardımlarıyla Eski Zağra Rüştüyesi açılır. 1870 yılında şehirde çıkan ikinci büyük yangınla Eski Zağra bir kez daha yıkılır. Bu da yetmezmiş gibi şehir, 1875’te Rusya’nın Bulgarlara kurdurduğu ihtilâl cemiyetlerinin faaliyetleri ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları sırasında büyük yıkıma uğrar. Bu olaylar esnasında Türk halkının önemli bir kısmı kendileri için daha güvenli olan iç bölgelere göç ederler. Ve tahmin edileceği gibi, onlardan boşalan yerleri taşradan gelen Bulgar nüfusu doldurmaya başlar. Bu arada şehrin bedesteni Bulgarlar tarafından hapis haneye çevrilir ve daha sonra çıkan bir yangında da bütünüyle kül olur. (Şahin, 1995: 395)

Meşhur ‘93 Harbi sonrasında, 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile muhtar bir Bulgaristan Prensliği ve Doğu Rumeli vilâyeti kurulunca Eski Zağra Doğu Rumeli vilâyetinin sınırları içinde kalır. Ne var ki çok geçmeden 1885’te Bulgaristan Prensliği, Doğu Rumeli vilâyeti topraklarını da sınırları içine ilhak eder. Böylece Eski Zağra da bu prensliğe dâhil olur. (Şahin, 1995: 396) Artık Eski Zağra, Türkler için yaklaşık 5 asır süren tatlı bir rüya ve unutulmayacak “hatıra”lardan biridir.

Önceleri idari anlamda Filibe’ye bağlı olan Eski Zağra, 1846 yılında tekrar Edirne’ye bağlanır. Özellikle XVIII. asırdan itibaren hemen bütün Bulgaristan şehirlerinde olduğu gibi Eski Zağra ve çevresindeki yerleşimlerde de çok sayıda yeni kilise inşa edilir.

Eski Zağra esasen bir “güller” şehri olup şehrin etrafı gül bahçeleriyle çevrilmişti. Bölgedeki gül üretimi o derece gelişmiş idi ki gül yağı üretiminin denetimi için şehirde “Gülyağı Gümrüğü” bulunuyordu. Gülyağı dışında Eski Zağra’da üzüm ve pekmez üretimi yapılmakta; bahçe ziraatı, pirinç ve buğday tarımı büyük ilgi görmekte idi. Tekstil ve bununla ilgili iş kolları, özellikle yünl

ve pamuklu dokumaya dayalı çeşitli kumaşlar, keçe imalatı, kuşakçılık, takkecilik, terzilik ve kumaş süslemeciliği, yine evlerde ve atölyelerde harar, çuval ve çadır bezi dokumacılığı en fazla ilgi gören meslekler arasında idi. Şehirde bilhassa ordu için çarık ve gön imalatı yapıldığından; dericilik ve deriye bağlı ayakkabı, çizme ve mest vb. üretimi önemli bir iktisadî faaliyet alanı olmuştu. Birçok değirmenin bulunduğu Eski Zağra, helva imalatı ve bozahaneleri ile de meşhurdur. Şehrin ticaret hayatına büyük katkılar sağlayan bir pazarının olması ise hiç kuşkusuz şehrin sosyal hayatını sürekli canlı tutmakta idi. (Ayhan, 2013: 177)

Büyük şairimiz Yahya Kemâl, malum olduğu üzere aslen Üsküplüdür. O, bir gün doğup büyüdüğü Üsküp'ten ayrılmış olsa da bütün bir Rumeli coğrafyasını hep yüreğinde taşımıştır. Zaman zaman ata-dede yâdigârı dediği o topraklara seyahatler yapar, hasret giderir. Dolayısıyla her fırsatta söz konusu coğrafyanın kültür ve edebiyatını, tarihini Anadolu'ya taşımaya başaran önemli şahsiyetlerden biri olmuştur. Meselâ; “Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkan'dır. Vâkıa, Tuna'nın kıyılarından ve Balkan'ın eteklerinden ayrılalı kırk üç sene oluyor. Lakin bilmem uzun asırlar bile, o sularla, o karlı tepeleri gönlümüzden silecek mi?” sözleriyle başladığı “*Balkan'a Seyahat*” adlı yazısında, Eski Zağra ile buluşmasını şu satırlarla anlatan şair, trenle Burgaz'dan Sofya'ya gitmektedir. “Yol sahilden Filibe'ye kadar oavadan geçiyor. Şimâlden bir düziye Balkan tepeleri görünüyor. İki taraf işlenmiş bir toprak. İstasyonlar gayet sık. Aydos, sonra Karinâbad, Yanbolu, tek kalan camileri ve minareleriyle görünüyorlar. Daha sonra Yeni Zağra, ağaçları arasında kaybolmuş bir ova şehri.. Daha sonra dağ eteğinde büyük bir dikili taş. Yol arkadaşım söyledi ki bu sütun, Rusların meşhur Duranlı müsâdemesinde düşen askerlerine diktikleri bir âbideymiş. Ruslar Balkanları zaptedip de kalmak niyetini besledikleri senelerde Bulgarların minnettarlığını ebedileştirmek için Bulgaristan'ın her köşesine böyle göze çarpan birçok âbideler dikmişler. Sel gitmiş, hem de pek çabuk, kum bile kalmamış. Şimdi Rus istilâ yolunun üzerinde bu âbideler ancak bir akının işaretleri gibi dikili duruyorlar!

5. 20. Yüzyıl Başlarında Eski Zağra

Duranlı âbidesinden biraz sonra dağ eteğinde **Eski Zağra** görünüyor. Bilâ-ihyâr Râci Efendi'yi hatırladım. Daha çocukken Rezaizade'nin *Talim-i Edebiyat'*ında, bilmem neye misal, beş on satır okumuştum. Bu misâlin altında da bu kayıt vardı : *Raci Efendi. Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*. Türkçe'de bu nesir numunesi ayarında güzel bir parça görmedim. Muharrir, işgale uğramış bir Türk şehrinin hapisanesinden mahpusların zincirden boşanır gibi çıkışını naklediyordu, bu kadar.. Bu satırların ne muharririni tanıyorum, ne de hangi kitaptan alındığını biliyordum. Mamafih daima yüreğimde tesirini hissettim. Senelerden sonra bir gün Fatih'ten geçerken bir mahalle bakkalının camında bir kitap gözüme ilişti: *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*. Müellifi Râci Efendi. Kitapta bir kıt'a vardı ki hatırımda kalan ilk mısraı bu idi :

“Aziz-i vakt idik a'dâ zelil kıldı bizi !”

Kitabı satın aldım. Bu kıraatin teessürü iliklerime kadar geçti. Zağra Müftüsü Raci Efendi, doksan üçte, General Gurko'nun Eski Zağra'ya ilk defa nasıl girdiğini, Müslümanların çoluk çocuk, kadın ihtiyar nasıl kesildiklerini, sonra Süleyman Paşa ordusunun melekü's-siyâne (koruyucu melek, r.c.) gibi yetişip Eski Zağra'yı nasıl kurtardığını, Müslümanların cehennemî bir matemden birdenbire delice bir sevince nasıl geçtiklerini, mağlubiyetten sonra da ikinci ve son felaketi, İstanbul'a doğru o acıklı hicreti bütün sahneleriyle naklediyordu. Lakin, nasıl temiz, yavaş ve duygulu bir naklediş.. *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra'yı* Falih Rıfki gibi Türk nâşirlerine gösterdim. Onlar benden ziyade hayran oldular. Bu kitap Türklerin vatan edebiyatında en samimi ve en yüksek bir şaheserdir. Onun için de okunmaz!

6. Eski Zağra

Samimi bir eserin ne yaman kudreti vardır. Eski Zağra'ya Raci Efendi'nin çizdiği levha haricinde bakamadım. Şehirde bir iki cami ve minare

kalmış; lakin Müslümanlık daha o darbeye bir defa dağılmış, ondan sonra da anavatana hicret etmiş”(Beyatlı, 2012: 148-149).

Hiç kuşkusuz eğer Eski Zağra’dan konuşacaksak, bu şehrin adını bir yığın acı hatıra ile birlikte de olsa hatırlatan *Tarihçe-i Vak’a-i Zağra*’yı ve yazarı Hüseyin Râci Efendi’yi hatırlayacağız ve hatta minnet ve şükranla anacağız.. *Tarihçe-i Vak’a-i Zağra*, tarihimizde “93 Harbi” olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşlarının Balkanlar cephesinde sebep olduğu insanlık dışı acıların abidevî destanıdır. Eserin yazarı Hüseyin Raci Efendi’nin hayatına dair bilgiler ise ne yazık ki yine onun naklettikleri ile sınırlıdır. Babasının adı Hasan, dedesinin ismi ise Mustafa’dır. Bugün itibariyle Orta Bulgaristan şehirlerinden biri olan Stara Zagora yani yaklaşık beş asır boyunca Osmanlı’nın Eski Zağra adını verdiği şehre yerleşmiş bir ailenin çocuğudur. Aslen Karinâbadlı (*Karnobat*) olduğu söylenir. Eski Zağra’da Rüştîye Mektebi Muallimliği ve Müftülük görevlerinde bulunmuştur. Bundan dolayı adı geçen eser, “*Zağra Müftüsünün Hatıraları*” adıyla da bilinir.

Hüseyin Raci Efendi, Rusların Eski Zağra’ya girmesinden sonra kasabanın ileri gelenleriyle beraber hükümet konağında hapsedilmiş, bir zaman sonra Süleyman Paşa kuvvetlerinin Eski Zağra’yı yeniden ele geçirmesi üzerine serbest kalmış, hicretin başlaması ile de ailesiyle birlikte 1877 yılı Ağustos ayında İstanbul’a göç etmiştir. Hüseyin Raci Efendi’nin, eserine son şeklini verdiği 1896 (1321) yılında sağ olduğu anlaşılıyor.

Tarihçe-i Vak’a-i Zağra, üç bölümden oluşur. Birinci bölüm eserin yaklaşık üçte ikisini ve dolayısıyla esasını oluşturan *Tarihçe-i Vak’a-i Zağra* adını taşır. Bu bölüm, büyük Balkan göçünün ardında bıraktığı acı hatıralardan ibarettir. Rusların Tuna Nehri’ni geçmelerinden itibaren yazarın bulunduğu Eski Zağra’ya ulaşınca kadar adım adım ilerleyişlerini, Osmanlı şehirlerinde, köy ve kasabalarında Bulgarların da katılımıyla uyguladıkları mezalimi anlatır. Eski Zağra’nın Rus işgaline maruz kalışından Süleyman Paşa tarafından kurtarılmasına kadar geçen süre içinde yaşanan acı dolu olayları tek tek isimler vererek en ince ayrıntılarına kadar aktarır. Sonra ardından gelen muhaceret. Vatanından, doğup büyüdüğü topraklardan kopuş. Bu yönüyle *Tarihçe-i Vak’a-i Zağra*, bir bakıma bir “savaş günlüğü”dür.

7. Eski Zağra – Şehrin Merkez Parkı

Eserin ikinci bölümü, “*Hercümerc-i Kıt’a-i Rumeli*” adını taşır. 93 Harbi’nin Rumeli cephesindeki askerî harekâtının ana hatlarıyla ele alındığı bu bölüm, esasen bu süreçte yapılan askerî hataları ve bunların sonuçlarını dile getirir. Süleyman Paşa’nın Eski Zağra’yı Rusların elinden kurtarması, bu zaman zarfında çekilen acılar, yaşanan zulümler ve hicret olayının yürekleri parçalayan sahneleri bu bölümde anlatılır.

Eserin üçüncü bölümü “*Hicretnâme*” adını taşır. Tamamı 364 beyittir. Uzun asırlar boyunca yaşadıkları topraklardan bir gün gelip apar topar kovulan insanların hazin yolculuğunu anlatan *Hicretnâme*, aslında sade sayılabilecek bir Türkçe ile yazılmıştır. Muhacirlerin çilesi Edirne veya İstanbul’a ulaşınca da bitmez aslında. Perişanlık hâli, geldikleri bu topraklarda da sürüp gider. İtilip kakılırlar, dışlanırlar, açlık ve sefaletin yanı sıra onları bekleyen hastalıklar vardır. Bütün bu yaşananlar da *Hicretnâme*’nin, bu hazin göç destanının satırları arasında yer alır.

Dikkatle bakılacak olursa bizim kültür ve edebiyatımızda birtakım tarihî hadiselerin özellikle yazılı edebiyata yeterince yansımadağı görülecektir. Bu büyük millet tarihteki o şanlı günlerinin ardından üç kıtada büyük acılar yaşamış. Şehirleri aylarca, yıllarca kuşatmalar, işgaller yaşamış, ölümler görmüş, göçlere maruz kalmış. Çok kara günleri olmuş. Dolayısıyla unutulmaz ağıtlar yakmış. Ancak bunların pek azı yazılı edebiyata yansımış. Sözlü gelenekte dilden dile dolaştığı muhakkak olsa da “söz uçar, yazı kalır” fehvasınca yazıya geçirilmeyen bütün bu hatıralar zamanla kaybolup gitmiş. Elbette maksadımız, niyetimiz acıları hatırlayıp hatırlatarak kin ve nefret duygularını köpürtmek değildir. Ama milletlerin her zaman bir tarih hafızasına

ihtiyacı olduğu da bilinen bir gerçektir. Bir milletin geçmişi daha çok geleceği için önemli olmalıdır. Herhâlde övünmek veya üzölmek için değil. Dolayısıyla hafızasını kaybetmiş nesillerin millet olarak geleceklerini inşa etme noktasında zorlanmaları da çok tabiidir.

8. Eski Zağra Şehir Merkezi

Elbette Eski Zağra'nın tarih boyunca yetiştirdiği şair ve yazarlar, devlet adamları da vardı. Örneğin Klâsik Türk şiirinin 19.asrın başlarında yaşayan temsilcilerinden *Handî*, Eski Zağralıdır. *Handî*, devrin klâsik ilimlerini öğrenmiş, bir zaman Kıbrıs ve Edirne'de kalmıştır. Ölümünden iki hafta kadar önce yazdığı söylenen gazellerinden *Handî*'nin bir hastalık sonucu vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bir *Divan*'ı ve bir *Divançe*'si vardır. Şairin *Divan*'ının gazeller bölümünü Harid Fedai; *Divançe*'sini ise Ömer Özkan yayınlamıştır. *Handî*'nin;

“Her neye baksa mahabbet ehli cânânın görür

Subh-ı sâdık mihr içinde verd-i handânın görür”

beyti, onun şiirdeki kudretini gösterir. Aynı şekilde Eski Zağra'nın yetiştirdiği bir başka divan şairi *Tarzi*'dir. Kadı şairlerden olan *Tarzi*'nin asıl adı Mehmed'dir. Mısır kadısı iken hastalanmış ve kethüdâsı tarafından öldürülmüştür. (ö.1072) *Divan*'ı ve *Vasiyetnâme* isimli önemli bir eseri olan *Tarzi*, devrinin tanınmış şairleri arasında idi (Çeltik, 2013: 75, 125). Yine son devir Osmanlı kumandanlarından Abdülkerim Nâdir Paşa da Eski Zağralı olup özellikle Sultan Abdülaziz döneminde çeşitli yerlerde ordu kumandanlığı, valilik, seraskerlik, bahriye nazırlığı ve serdar-ı ekremlik görevlerinde bulunmuş, 1883 yılında Rodos'ta vefat etmiştir (Özcan, 1988: 253).

Eski Zağra'ya dair bu yazımızın başlığının aslında sadece “*Serviler, Güller ve İhlamurlar Şehri*” olmasını isterdim. Fakat bu güzel şehrin her karış toprağında cedlerimin gözyaşı henüz kurumamışken günahsız mazlumların çığlıkları kulaklardan henüz gitmemişken en azından “bizim hafızalarımızda” Eski Zağra hâlâ bir “acılar şehri”dir.

Eski Zağra, nüfus yoğunluğu itibarıyla bugün Bulgaristan'ın altıncı büyük şehridir. Bilimsel ve kültürel gelişmelerin de en üst düzeyde yaşandığı Bulgaristan şehirleri arasında yer alan ve bir üniversiteler şehri olan Eski Zağra, şiiirden tiyatroya, müzikten resime kadar her türlü sanat faaliyetinin görüldüğü bir şehirdir. Trakya'daki en eski Bulgar tiyatrosu olan *Geo Milev Drama Tiyatrosu*, Eski Zağra'dadır. Yine 1925 yılında, *Sofya Operası*'nın kuruluşundan sonra, ilk olarak *Güney Bulgaristan Operası*, daha sonra *Eski Zağra Devlet Operası* adıyla bilinen ikinci opera burada açılmıştır. Şehirde ilk radyo, 1927 yılında yayın hayatına başlamış ve 1936'da Sofya Radyosu'nun ardından Eski Zağra Radyosu, ülkenin ikinci radyo istasyonu olarak düzenli program yapmaya başlamıştır.

Sahip olduğu termal kaplıcaları ve şehirdeki 35 civarındaki turistik oteliyle sağlık turizmi açısından da hayli iddialı bir şehir Eski Zağra. Şehrin insana ferahlık veren iki yanı ağaçlı geniş bulvarları, alışveriş merkezleri, Bölgesel Tarih Müzesi, Neolit Evler Müzesi görülmeğe değer. Diğer taraftan önemli bir endüstri şehri olduğunu söylediğimiz Eski Zağra'da, doğal olarak çeşitli sanayi dalları gelişmiş ve eskiden olduğu gibi yine pamuklu dokuma sanayii, kimyasal madde üretimi, gübre imalâtı, tarım araçları ve makine parçaları sanayii, sigara, bira ve konserve üretimi ile Bulgaristan ekonomisine çok önemli katkılar sağlamayı sürdürüyor. Sanayi tesislerinin ihtiyacı olan elektrik Stara Zagora hidroelektrik santralinden sağlanmakta. Şehrin içinde ve çevresinde üzüm, incir, badem ve özellikle nar yetiştirilir. (Şahin, 1995: 396) Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi şehirde bulunan *Trakya Üniversitesi*'nin hem bölge ve hem de ülke için büyük bir kazanım olduğu açıktır. Çırpan ve Kızanlık gibi iki önemli ilçesi bulunan Eski Zağra'da bir de havaalanı vardır. Bugün 15.000 civarında Türk'ün yaşadığı Eski Zağra'nın nüfusu yaklaşık 370.000 kadardır.

Sonuç

Görüldüğü üzere, Bulgaristan'ın orta kesimlerinde yer alan Eski Zağra ya da bugünkü adıyla *Stara Zagora* (Стара Загора), Bulgarların *Sredna Gora* veya Osmanlıların *Akçadağ* adını verdiği dağlık kesimin eteklerinde kurulmuş eski ve önemli şehirlerden birisidir. Eski Zağra'nın Osmanlılar tarafından fethi, Edirne ve Filibe'nin art arda fetihlerinden sonra 1364 yılında yine Lala Şahin Paşa tarafından gerçekleştirilir. Bu tarihin 1371 olduğunu ileri süren tarihçiler de vardır. Önceleri şehir için; *Eskihisâr-ı Zağra*, *Zağra-i Eskihisar*, *Zağra Eskisi* ve *Zağra*; daha sonraları ise yaygın olarak *Zağra-i Atık* veya *Eski Zağra* adlarının kullanıldığı görülür. Sahip olduğu nüfus itibarıyla Eski Zağra, bugün Bulgaristan'ın altıncı büyük şehridir. Bir sanayi ve ticaret şehri olmasının yanı sıra; şiiirden tiyatroya, müzikten resime kadar her türlü sanat faaliyetinin

görüldüğü, bilimsel ve kültürel gelişmelerin en üst düzeyde yaşandığı bir üniversiteler şehri ve Bulgaristan Türk edebiyatının da hâlâ yaşadığı, yaşatıldığı bir şehir olarak dikkati çekmektedir.

Kaynaklar

- Şahin, İlhan. (1995), “Eski Zağra” *DİA*, C 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Evliya Çelebi. (1976), *Seyahatname*, (Haz.) Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Beyatlı, Yahya Kemal. (2012), *Yahya Kemal, Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Ayhan, Aydın. (2013), *Rumeli ve Akdeniz Adalarında Türk Varlığı*, UKID ve TİKA Yayınları, İstanbul.
- Çeltik, Halil. (2013), *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*, Kurgan-Edebiyat, Ankara.
- Tuğlacı, Pars. (1985), *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. (1982), *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri IV. Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Peremeci, Osman Nuri. (1942), *Tuna Boyu Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.
- Komisyon, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kocamemi, Fazıl Bülent. (2012), *Urumeli’nin Gözyaşları*, Ceren Yayınları, Edirne.
- Özcan, Abdülkadir. (1988), “Abdülkerim Nâdir Paşa” *DİA*, C 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul.
- Gökbilgin, M. Tayyip. (1952), *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, Üçler Basımevi, İstanbul.